

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

58

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László, Szilágyi Barnabás,
Németh István, Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:
S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Őszötvetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:
Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

KÜHRNER ÉVA

Botlatókő, emléktábla és ami mögötte van...*

2024. július 7-én emléktáblát avattunk a Hittudományi Főiskola kerítésén. Sokan feltették a kérdést, miért éppen itt, és miért éppen ezen a napon. A kérdés megválaszolásához álljon itt egy kis történelmi visszatekintés.

A régmúlt időkben Nyíregyháza – vagy, ahogy akkoriban nevezték még, Nyír – őslakosai görögkatolikusok, majd a protestantizmus megjelenése után reformátusok voltak. Rácz Demeter Nyíregyházáról az újrateremtésükkor írt sorait idézve: „...*pápista lakos gazda egy sem volt benne, egynehány kálvinista, s holmi dib-dáb orosz!*”¹ Megjegyzendő, hogy a görögkatolikusokat errefelé oroszoknak nevezték akkor. Ősi lakhelyük – a mai Kossuth utca – is az Orosz utca nevet viselte 1750–1882 között.² Geduly Henrik a millennium évében megjelent várostörténetében jelezte is, hogy „...*egyeseke állítása szerint itt még őseink bonfoglalása előtt létezett gör. kath. templom...*”³ Bizonyítékul a 17. századi felújítás során talált bizánci stílusú Mária-freskó szolgált.⁴ Ennek az ősi, a településünknek is nevet adó templomnak az alapjait fel is tárták, és a mai református lelkészi hivatal területén láthatóvá tették.

A török idők, majd a Rákóczi-szabadságharc után a sanyargatások és járványok miatt szinte teljesen elnéptelenedett települést földesurai 1753-ra telepítették újra Békésből ideköltöző evangélikus tótokkal. A gyors fejlődést az örökváltság (1824), a rendezett tanácsú várossá (1837), majd a megyeszékhellyé válás (1876) indította el. Itt vertek gyökeret a közszféra

* A 2024. június 7-én tartott emléktáblaavató ünnepség után elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 Rácz Demeter levele Károlyi Ferencz grófhhoz. 1754. okt. 6. NagyKárolyból. idézi Éble Gábor: *Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza*. Budapest, 1898. 171.

2 Urbán Teréz: *Nyíregyháza utcanévéinek története és utcanévlexikona*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2021, 418.

3 Geduly Henrik: *Nyíregyháza az ezredik évben*. Nyíregyháza, 1896, 296.

4 Hunek Emil (szerk.): *Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei*. Budapest, 1931, 362.

hivatalai; a vármegyei törvényszék, fogház, pénzügyigazgatóság, közkórház. A település iskola- és katonavárossá, a vasútnak köszönhetően közlekedési gócponttá vált, és ez magával hozta a pénzügyi, kereskedelmi élet felpettedését is. Mindez a lakosság számának növekedését idézte elő, és etnikai, vallási sokszínűséget eredményezett. A letelepített lutheránusok mellett a többi felekezet polgárainak száma is gyarapodott. Az 1753-as honalapítás kori etnikai arány jelentősen megváltozott.

Év	Római katolikus %	Görögkatolikus %	Református %	Evangélikus %	Izraelita %
<1753	12	37	51	0	0
1821	12	6	3	79	0
1900	24	11	10	46	9
1920	25	11	14	38	12
1930	27	12	16	35	10
1941	31	13	16	32	8

Nyíregyháza lakosainak vallási megoszlása 1753–1941 között⁵

A zsidó vallás követői 1840 előtt csak szórványosan jelentek meg a településen, ahol a bírák engedélyével kereskedelmi, illetve kisipari tevékenységet folytathattak. Az 1840. évi XXIX. tc.⁶ hatálybalépése után szabaddá vált az út a letelepedésükre. A fejlődő Nyíregyháza pedig vonzó közeg volt számukra az eredeti lakhelyük, Galícia vagy Erdély közelsége miatt is. 1869-ben már a nyíregyházi lakosság 5%-át tették ki a zsidók. Trianont követően egy újabb betelepülési hullám indult el, a Romániához és Csehszlovákiához csatolt területekről is szívesen költöztek városunkba, ezért 1920-ra közel 12 %-ra emelkedett az arányuk a város lakosai között. A további beköltözéseknek köszönhetően ez az arány 1930-re 10%-ra, 1941-re 8%-ra csökkent, de így is az országos átlagnak kétszerese maradt, ami közel 5000 zsidó lakost jelentett.

5 Kujbusné Mecsei Éva: *Pro Memoria*, Nyíregyháza, 2003, 566. (1753. adat), Hajnal Béla: Nyíregyháza népeségfejlődése. In: *Nyíregyháza. Előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján*. Nyíregyháza, 2003, 223. (1910–1941 évi adatok).

6 1840. évi XXIX törvénycikk a zsidókról.

Az a tartózkodás, amely a betelepülő zsidókkal szemben a város vezetésének részéről korábban tapasztalható volt, már az 1860-as évekre teljesen megszűnt, amit bizonyít a városban rövid ideig megjelenő szépirodalmi és társadalmi hetilap, az „Igazság” megállapítása is: „*A gyűlölködés nem tud gyökeret verni Nyíregyházán azért sem, mert maguk a zsidók is becsületesen töltik be polgári hivatásukat, a más felekezetűekhez hasonlóan ők is szorgalmas, igyekező polgárként jelennek meg a város életében.*”⁷

Az asszimilálódó zsidóság a magyar nemzet integráns részének tekintette magát, igyekeztek hűségüket, elkötelezettségüket bizonyítani hazájuk iránt, a magyarok pedig általában magukkal egyenlőnek fogadták el őket. Ennek szép példáját örökítette meg Krúdy Gyula a város főterén felállított „Papok padja” történetének az elbeszélésekor:

„De hát a papok nem hiába üldögéltek nyári alkonyatokon a régi katolikus plébánia előtt egy kulccsal elzárható zöld padon. (Nehogy mindenféle oda nem való ember is letelepedjen a padra.) Itt ült Verzár István, a plébános, mellette Bartholomidesz János, a lutheránus esperes, Lukács Ödön, a kálvinisták papja, valamint Fekete István, a görögkatolikusok esperese. (Ha a zsidó rabbinus történetesen arra járt, helyet szorítottak neki is a padon.) Erről a zöldre festett, kulcsos padocskáról számítandó az új, a mai Nyíregyháza megszületése.”⁸

A zsidók megkerülhetetlen, progresszív erői lettek a vármegye, a város gazdasági, politikai, de kulturális életének és egészségügyének is. 1865-ben megalakult Nyíregyházán is az önálló hitközség, és a város önálló rabbiszékhely lett. Gyarapodó gazdasági erejüknek köszönhetően felépültek templomaik és egyéb szakrális épületeik. 1880-ban felépült a Szarvas utcai status quo zsinagóga, és mellette 1868-tól megkezdődött az oktatás a város által is támogatott elemi iskolában, melyet a gyerekek számának emelkedése miatt hamarosan bővíteni is kellett. 1924-ben tető alá került az ortodox zsinagóga.

7 A zsidók. *Igazság*, 1911. július 14., 1–2.

8 Krúdy Gyula: *Magyar tájak*, Budapest, 1957.

A többnyire adományokból emelt és 1932-re teljesen elkészült épület megvalósításához még Bencs Kálmán polgármester nyújtott anyagi támogatást.⁹

Mindkét hitközség létrehozta egyéb fontos intézményeit is; metszőhelyet a Síp, illetve Holló utcán, húscsarnokot, 1907-ben vették használatba az ortodox mikvét (rituális fürdőt) a Síp utca és Kis tér telkein. A húszas évek közepén (1926) elkezdett kórház építését azonban már anyagi gondok miatt félbe kellett hagyniuk.

A helyi önkormányzatokban virilisként (legtöbb adót fizetőkként) voltak jelen, ahol sokszor racionális érvelésükkel, higgadt magatartásukkal segítették az ügyek intézését. Az 1867-es emancipációs törvény megszületése előtt már 9 zsidó tiszteletbeli tagja volt a városi képviselőtestületnek, és ez a szám a negyvenes évek elejére 25 főre emelkedett.

A zsidó polgárok többsége városunkban kereskedő, ügyvéd, esetleg orvos volt, de a megyeszerte bérbe vett birtokokon modern, kapitalista típusú gazdálkodást honosítottak meg.

A modern polgári magatartás képviselőiként gyermekeiket taníttatták. A két világháború között a nyíregyházi középiskolás tanulónak átlagosan 17%-át tette ki a zsidó fiatalok aránya. Főleg az evangélikus fiú- és leánygimnáziumban, fiú- és leánypolgárikban és a felsőkereskedelmi iskolába sajátították el az ismereteket.¹⁰

Nem lehet figyelmen kívül hagyni szerepüket a város kultúrtörténetében sem. A polgári-liberális zsidóság jelenléte minden bizonnyal serkentette a város őslakosságának szellemi ambícióit is. Ott voltak a Bessenyei Körben, a Kaszinóban, a napilapok szerkesztőségében, a közhasznú alapítványokban, a szakmai testületek vezetőségében. Közel négy évtizeden át működött Füredi Henrik államilag engedélyezett zeneiskolája, mint ahogy 1904–1944 között Klawter Ignác könyvnyomdája is.

Az 1920-as évekig csak ritkán került sor antiszemita megnyilvánulásokra (pl. tiszaeszlári vérvád 1882). A Tanácsköztársaság után jelent meg és fokozódott a zsidókkal szembeni intolerancia, melynek az is alapot adott, hogy a direktóriumokban és a tanácskormányban is sok zsidó vállalt vezető szerepet, pl. Szamuely Tibor, akinek ősei az első betelepülő zsidók

9 Somos Péter: A nyíregyházi ortodox zsinagóga. <https://zsima.hu/2023/05/07/a-nyiregyhazi-ortodox-zsinagoga/> (letöltve 2002. június 1.)

10 Kührner Éva: Egykor volt diákok Nyíregyházán. *Tarimenes*, 2009. 5. 1. sz., 27–36.

között voltak. Igaz, a magántulajdont veszélyeztető kommunista eszmék követése legtöbbjüknek nem állt érdekében.

A két világháború közötti idő gazdasági nehézségei nem kedveztek a keresztény–zsidó megbékélésnek, és az sem, hogy a kereskedelembe, a pénzvilágban és bizonyos értelmiségi pályákon a zsidók számarányukat tekintve túlsúlyba kerültek.

Magyarországon már a német megszállás előtt is születtek olyan jogszabályok, melyek korlátozták a jogaikat. Az ún. zsidótörvények következetes betartását, az engedélyek megvonását eleinte közérdekből el lehetett odázni, de a német megszállás (1944. március 19.) után felgyorsultak a szégyenletes események, melyek sok százezer zsidó honfitársunk halálához vezettek. Április 5-én rendelték el a sárga csillag viselését, 13-án pedig tájékoztatták a történelmi vármegyéinket, Szabolcsot, Szatmárt, Bereget magában foglaló I. zóna nagyobb városainak – köztük Nyíregyházának – előjáróit a gettósítás részleteiről. A zsidó lakosok kényszerlakhelyre telepítését kimondó 1610/1944 ME. rendelet értelmében Nyíregyháza belvárosának egy zsidók által sűrűn lakott területén, ahol 130–150 épület volt a tulajdonukban, jelölték ki a gettót.

Így lett a Rákóczi – Kótaji (ma Vasvári Pál) – Dohány – Kossuth – Eperkert – Sarkantyú – Körte – Nyírfá – Keskeny – Vay Ádám – Jókai utcák – Bessenyei tér (ma Hősök tere) – Kis tér (ma Mártírok tere) – Síp utca által határolt terület a környék és város zsidóságának kényszerlakhelye egy hónapon át. A gettó házainak ablakait bedeszkázták, az odavezető utcákat hevenyészett kerítéssel elzárták. A kis városi telkek apró házaiban ez idő alatt 17 580 főt zsúfoltak össze. Volt olyan kis városi telek, ahol 100–150 fő lakott elképzelhetetlenül rossz higiéniai körülmények között, hiszen Nyíregyházán abban az időben még sem vízvezeték-, sem csatornahálózat nem épült ki, és szervezett hulladékszállítás nem volt.

Néhány nagy tekintélyű városi polgár, Dudás Miklós görögkatolikus püspök, Török Dezső apát-plébános, valamint Turóczy Zoltán evangélikus superintendens és Dr. Korompay Károly kórházigazgató, a római katolikus egyház világi elnöke, próbáltak fellépni a belügyminisztériumban e kegyetlen rendelkezések ellen, de nem értek el eredményt.¹¹

11 Véghseő Tamás (szerk.): *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, 6. kötet. 1939–1972, Nyíregyháza, 2022, 513.

Régióink zsidósága földrajzi helyzeténél fogva elsőként szenvedte el a holokauszt borzalmait. Itt kezdődött el legkorábban a gettósítás és a deportálás. Városunkban a gettósítást kimondó miniszterelnöki rendelet április 28-i hatályba lépése előtt két héttel (április 16-án) megkezdődött a Nyíregyháza körüli községek zsidóinak a nyíregyházi gettóba telepítése. A helyi ortodox hitközség 2054 és a status quo hitközség 2462 tagját csak április 23-tól zárták gettóba.¹²

Ez azonban csak átmeneti lakóhelyként szolgált, ugyanis május 5-től tíz napon át gyűjtőtáborokba, Varjúlaposra, Nyírjes-tanyára, Simapusztára és Harangod tanyára szállították a szerencsétlen embereket.

Május 14-én Nyírjesről indult az első transzport Auschwitz II. Birkenaubá. Az utolsó június 4-én hagyta el vidékünket. Köztisztületben álló személyek, egyszerű, dolgos polgárok, nők, férfiak és gyermekek lettek a dühöngő örület áldozatai. Élükön dr. Bernstein Béla, a status quo hitközség tudós történész, bibliafordító főrabbijával, aki annak ellenére, hogy módja lett volna megmenekülni, vállalta a sorsközösséget híveivel. Sokan megsiratták őket, de akadtak olyanok is, akik a Korona Szállóban hangos zeneszóval ünnepelték ezt a szégyenletes eseményt.

Megyéinkben 1944. június elején már nem volt egy zsidó származású polgár sem. Csak az 1944. június 6-i napon 329 nyíregyházi polgár fejezte be életét a gázkamrákban. Ez okból emlékezünk rájuk 80 év múltán éppen ekkortájt. Az áldozatok között volt a Szilárd család három tagja is, akik éppen az egykor főiskolánk telkén állt házukban éltek. Emlékezünk rájuk is!

A családfő Szilárd Jenő 1880-ban született Ungváron. Apja Sternlicht Dávid jómódú ungvári vaskereskedő, városi és megyei törvényhatósági tag. Gyermekei már a magyarosított Szilárd nevet viselték.

Szilárd Jenő orvosi diplomáját a budapesti Pázmány Péter Egyetem orvoskarán szerezte 1913-ban. 1914-ben már hirdetés olvasható a *Nyíridékben*, hogy több szakterület (nőgyógyász, sebész, urológus és gyermekorvos) szakértőjeként, városunkban rendel heti néhány alkalommal.

12 Somos Péter: Anyíregyházi ortodox zsinagóga. <https://zsima.hu/2023/05/07/a-nyiregyhazi-ortodox-zsinagoga/> (letöltve 2002. június 1.).

Megjárta az I. világháborút, 1914 őszétől 1917. májusig az orosz harc-téren folytatott sebészi gyakorlatot, majd a nyíregyházi tartalékkórház-ban szolgált.¹³ Több háborús kitüntetés birtokosa lett.

1916-ban eljegyezte, majd egy évvel később nőül vette Bloch Margi-tot (1889–1944).

Két gyermekük született; Ferenc (1918–?) és Ágnes (1920–1944). La-kása és rendelője a Síp utca 4. szám alatt volt.

Az I. világháború után Szilárd Jenő aktív tagja lett városunk közéletének. Feltűnt a szociáldemokrata párt soraiban. A párt javaslatára 1920-tól három évig a Betegsegélyező Pénztár orvosa volt.

A húszas évek közepétől a NyTVE (Nyíregyházi Torna- és Vívó Egyesület) orvosa és a NyKSE (Nyíregyházi Kereskedők és Iparosok Sport Egylete) egyik alelnöke volt. Bizonyára jó hírű orvos volt és jól menő praxist vitt, mert 1927-ben városi képviselő lett virilis jogon. Ott találjuk támogatóként jótékony események, bálók, alapítványok sokasá-gában.

Ezt a szépen ívelő életpályát zárta le a holokauszt. Nemcsak a csa-ládfő, hanem felesége és lánya is áldozat lett. Csupán fia, Szilárd Ferenc, a helyi Kossuth Gimnázium, majd a debreceni Tisza István Egyetem hallgatója élte túl a vészkorszakot. Hazatérve, 1944/45 fordulóján a Nemzetközi Vöröskereszt helyi kórházában dolgozott. 1947/48 után valószínűleg elköltözött a városból, esetleg hazánkából is.

A főiskola sarkán lévő három botlatókő évek óta az 1944. június 6-án Auschwitzban elhunyt Szilárd család három tagjára és a holokausztra emlékeztet. A 2024. június 7. óta a főiskola kerítésén felavatott és meg-áldott emléktábla arra figyelmeztet, hogy soha többé ne forduljon elő ilyen szörnyűség!

13 Pesti Alfréd: *Magyarország orvosainak évkönyve és különleges czímtára*. Budapest, 1918, 321.